

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ “ขบวนการประชาสังคม กับการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน” เป็นแบบการวิจัยประเภทเชิงพรรณนา(Descriptive) และวิเคราะห์ ที่ผู้วิจัยมุ่งหาองค์ความรู้จากความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ด้วยหวังว่า ความรู้ที่ได้มาจะสามารถนำมาใช้เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน โดยมีขบวนการประชาสังคมเป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญ แนวคิดในการทำวิจัยนี้ อาจเปรียบดังเช่นการปลูกต้นไม้ หากสามารถทำความเข้าใจธรรมชาติของต้นไม้ได้มากเพียงใด จะสามารถรดน้ำ พรวนดิน ให้แดด ให้ปุ๋ย ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ต้นไม้สามารถเจริญเติบโตออกดอกออกผลได้อย่างสมบูรณ์ งานวิจัย จึงมุ่งหวังที่จะได้มาซึ่งความจริงตามธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ประชาธิปไตยชุมชน การเมืองในชุมชน และบทบาทของขบวนการประชาสังคม อันหมายถึงกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ที่มีต่อการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

3.1 การเลือกพื้นที่วิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาประชาสังคมในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ตามกรอบทฤษฎีขบวนการประชาสังคมรูปแบบใหม่ ผู้วิจัยได้หยิบยกประชาสังคมในรูปของขบวนการทางสังคมที่ทำงานเคลื่อนไหวในประเด็นที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชน หรือองค์การปกครองท้องถิ่นที่มีความตื่นตัวกระตือรือร้น และอยู่ในพื้นที่ที่ประชาสังคมในชุมชนมีกิจกรรมต่อเนื่อง โดยมิได้คำนึงถึงความสำเร็จตามเป้าหมายของกิจกรรมอย่างเดียว แต่เลือกพื้นที่ที่ประชาสังคมที่ประชาชนตื่นตัวเข้าร่วม หรือพื้นที่ที่ได้ชื่อว่าชุมชนเข้มแข็ง

ในการเลือกพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของขบวนการประชาสังคม อีกทั้งยังได้ไปเยี่ยมพูดคุยและขอข้อมูลจากขบวนการประชาสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย สมัชชาคนจน เครือข่ายป่าชุมชน สหเครือข่าย เครือข่ายชุมชนแออัดอุบล และเครือข่ายสลัม 4 ภาค เป็นต้น และได้ไปเยี่ยมชุมชนต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มว่าจะเป็น

พื้นที่ศึกษา โดยได้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนหลายชุมชน ก่อนตัดสินใจเลือก ภายหลังจากที่ได้ประมวลข้อมูลจากการสำรวจเบื้องต้น ผู้วิจัย ได้เลือกพื้นที่ที่มีเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

1. เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดเดียวกัน เพื่อให้พื้นที่ศึกษามีบริบทที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด โดยผู้วิจัยเลือกจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีขบวนการประชาสังคมหลากหลายมากจังหวัดหนึ่ง ประกอบกับเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงได้ง่าย โดยผ่านการแนะนำขององค์การเอกชนที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ ดูภาพที่ 3.1 ขบวนการประชาสังคม ในพื้นที่ศึกษา 6 ชุมชน จ.อุบลราชธานี

2. เป็นชุมชนที่ผู้วิจัยไม่รู้จักคุ้นเคยกับผู้นำชุมชนมาก่อน

3. เป็นชุมชนที่มีคุณลักษณะของขบวนการประชาสังคมที่หลากหลาย ดังนี้

3.1 เป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นในเรื่องการทำงานที่มีอุดมการณ์ คือ ชุมชนราษฎรธานีอโศก และชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง

3.2 เป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นในเรื่องการทำงานที่สวนทางกับนโยบายของรัฐ คือ ป่าชุมชนดงชุมคำ

3.3 เป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นในเรื่องการทำงานร่วมมือกับรัฐ คือ ชุมชนป่าดงใหญ่วังอ้อ และ ชุมชนปะอาว

3.4 เป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นในเรื่องความสัมพันธ์กับนักการเมือง คือชุมชนแออัดลับแล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกสุ่มวิสัยและตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sample) เพื่อเป็นกรณีศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในชุมชนพื้นที่ศึกษาทั้ง 6 แห่ง มีประชากรเป้าหมายในงานวิจัย คือ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม และแกนนำกลุ่ม คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่ม โดยแต่ละชุมชน จะเลือกกลุ่มกิจกรรมหลัก ๆ ที่ทำงานประกอบส่วนกันเป็นขบวนการประชาสังคมในขอบเขตพื้นที่ชุมชน

3.2 วิธีการวิจัยและการพัฒนาเครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาชุมชนแบบไม่มีส่วนร่วมวิจัย (non-participant research) โดยมีเทคนิคการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. การสังเกตการณ์โดยตรง ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด

ภาพที่ 3.1

2. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้พูดคุยไต่ถามเรื่องราวต่างๆที่ต้องการวิจัยและหา รายละเอียดเพิ่มเติมด้วยการสัมภาษณ์ ซึ่งมีตั้งแต่การสัมภาษณ์แบบธรรมดาจนถึงการสัมภาษณ์ อย่างลึกซึ้ง (in-depth interview) และการสัมภาษณ์แบบแนวทางการสัมภาษณ์ (interview guide)

3. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ (interview guide) โดยมีข้อสมมติว่า การตอบแบบสัมภาษณ์ นั้น มีความมั่นใจได้ว่า มีความน่าเชื่อถือ ด้วยเหตุว่าผู้วิจัยได้เข้าไป ศึกษาวิจัยในชุมชนเป็นช่วงระยะเวลาพอสมควร ประกอบการที่ผู้วิจัยมีผู้อ้างอิง (reference) ที่ ชุมชนให้ความนับถือ ทำให้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับประชากรในชุมชนได้ในเวลาสั้น ๆ

4. การศึกษาเอกสารต่าง ๆ ผู้วิจัยสามารถหาข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นเอกสารที่ผู้อื่นได้ทำ ไว้แล้ว เช่น ประวัติชุมชน ความเป็นมาของกลุ่ม รายงานการประชุม รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยไม่ต้องเสียเวลาซักถาม เพราะได้มีหลักฐานบันทึกไว้แล้ว นอกจากนี้ ผู้วิจัย ได้ค้นหาเอกสารข้อมูลของชุมชนจากภายนอกชุมชน เช่น หอสมุดจังหวัด หอสมุดมหาวิทยาลัย ในจังหวัด เป็นต้น และด้วยการสัมภาษณ์พูดคุยผู้นำขององค์การเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องในบาง ชุมชน รวมทั้งการเข้าร่วมประชุม สัมมนาขององค์การปกครองท้องถิ่นอีกด้วย

5. การจดบันทึกสนาม (field notes) ผู้วิจัยได้จัดรวบรวมข้อมูลจากการได้ไป สังเกตการณ์ การมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ในแต่ละวันด้วยการใช้เทปอัดบันทึกเสียง และการจด บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งด้วยการใช้เทปอัดบันทึกเสียงและการจดบันทึกข้อความต่าง ๆ ไว้

6. ในการตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้ฝึกหัดผู้ช่วยวิจัยจำนวนหนึ่งที่สนใจร่วมเป็น คณะวิจัย ให้ทราบเทคนิคการเก็บข้อมูลต่าง ๆ เพื่อที่จะทำให้ผู้ช่วยวิจัยเข้าใจกระบวนการเก็บ ข้อมูลภาคสนาม และช่วยผู้วิจัยเก็บข้อมูลในชุมชนต่าง ๆ ตามแบบสอบถามที่ผู้วิจัยทำขึ้น เพื่อ เป็นการสำรวจความคิดเห็นของผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ภายหลังจากที่ผู้วิจัยกลับจากการทำวิจัย ในพื้นที่วิจัยแล้ว เพื่อผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากผู้ช่วยวิจัยไปประมวลในรูปแบบของกราฟสถิติ เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับจากงานภาคสนามเอง

7. หลังจากเสร็จสิ้นการวิจัย ผู้วิจัย ได้ส่งรายงานผลการวิจัยให้ผู้นำชุมชน ตรวจสอบ ข้อมูลเพื่อความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ของข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

การศึกษาค้นหาคำตอบครั้งนี้ ผู้วิจัยยังคำนึงถึงแนวคิดวิธีการ “ร้อยสร้าง” วัฒนธรรม ภาษา วาทกรรมที่เป็นอยู่ในสังคม เช่น วัฒนธรรม “การแลกเปลี่ยนในชุมชน” วาทกรรม “การเมือง เป็นเรื่องของอำนาจ และผลประโยชน์” “การซื้อสิทธิ์ขายเสียง” ฯลฯ ในการ ถอดความหมายการวิจัย รวมถึงตลอดถึงการชุดค่านิยมวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมที่มีมาแต่เดิม ของชุมชน เพื่อได้เข้าใจถึงคุณค่าในชุมชนที่มีอยู่มาแต่เดิม การสัมภาษณ์ (semi-structured

Interview) การสังเกตภาคสนาม (Field observation) วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการเปิดเผย (Overt participant observation) ศึกษาศาสนาขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและเครือข่าย ศึกษาศาสนา เอกสาร งานวิจัย / วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องของ ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary analysis) จากการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ที่มีการเก็บบันทึกไว้แล้วทั้งในรูปของเอกสาร เพิ่มข้อมูลคอมพิวเตอร์ หรือวัสดุอื่น ๆ ศึกษาศาสนา การเมือง สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ของพื้นที่ศึกษา เช่น ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคล ชุมชน กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ทูตทางสังคมของชุมชน เป็นต้น เพื่อให้เห็นการจัดทำงานวิจัยที่ชัดเจน ผู้วิจัยขอลำดับขั้นตอนการทำงานวิจัย ดังนี้

1. ผู้วิจัยได้ไปใช้ชีวิต และสังเกตพฤติกรรม ความสัมพันธ์ของชาวบ้าน รวมทั้งเหตุการณ์ สิ่งแวดล้อม ในชุมชน ในพื้นที่วิจัย

2. ผู้วิจัยสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม แกนนำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม ของกลุ่มหลัก ๆ ในขบวนการประชาสังคมของชุมชน ด้วยวิธีการพูดคุย และอัดเทป อย่างเปิดเผย จนได้ข้อมูลที่เชื่อได้ว่าเป็นตัวแทนความเป็นจริงของขบวนการประชาสังคมในชุมชน

3. ผู้วิจัยเน้นหาความเป็นจริง ด้วยการหาความเห็นยืนยันจากสมาชิกหลายคน บางครั้ง จะใช้วิธีการถามแบบ cross examination เพื่อยืนยันคำตอบของผู้ให้ข้อมูลหลักเองด้วยการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการพูดคุย สัมภาษณ์ ในกรณีที่เป็นข้อมูลที่ขัดแย้งกันในสาระสำคัญ โดยตรวจสอบยืนยันข้อเท็จจริงกับชาวบ้านที่มีไม่ใช่เป็นผู้ขัดแย้ง และในการสัมภาษณ์คู่กรณีที่มีความขัดแย้งกัน ผู้วิจัยได้มีความระมัดระวังมิให้การพูดคุยไปขยายความขัดแย้งที่มีอยู่ขณะเดียวกันไม่ละเลยที่จะสืบค้นข้อเท็จจริงจากมุมมองของแต่ละฝ่าย อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ ไม่มีข้อที่ขัดแย้งกันในสาระ หากแต่มีความคลาดเคลื่อนไปบ้าง เช่น ปี พ.ศ. หรือ จำนวนตัวเลขที่ชัดเจน เป็นต้น

4. ในชุมชนที่ศึกษา ผู้วิจัยมีบุคคลที่สามารถใช้อ้างอิงกับผู้ให้ข้อมูล ทำให้ได้รับความไว้วางใจ และความร่วมมือในการตอบคำถามสัมภาษณ์อย่างดี แม้บางครั้งใช้เวลาในการสัมภาษณ์ยาวนานมาก และบางครั้งต้องสัมภาษณ์ต่อเนื่องหลายครั้ง โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติ มากกว่าการสัมภาษณ์แบบถามตอบเป็นข้อ ๆ ทั้งนี้ เป็นผลจากการที่แหล่งอ้างอิงของผู้วิจัยเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือค่อนข้างสูงจากผู้นำในชุมชน

5. ด้วยผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของการค้นหาความจริง จึงพยายามมีสติกับการเป็นแก้วเปล่า ที่พร้อมรับการรินไหลของน้ำ เพื่อรองรับซึมซับข้อมูลต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง แม้น

ในบางครั้ง ผู้วิจัยค่อนข้างจะ “in” กับความเป็นไปในชุมชน ผู้วิจัยระมัดระวังที่จะไม่ทำตนกลายเป็น “คนใน” ในงานวิจัย

6. ผู้วิจัย มีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการทำงานชุมชน ประกอบกับมีความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น การรวมกลุ่ม การทำงานของกลุ่ม วิสาหกิจชุมชน ระบบการทำงานของ อบต. การเลือกตั้ง ขั้นตอนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนประกอบทำให้การสัมภาษณ์พูดคุยมีได้เป็นไปในลักษณะที่ผู้วิจัยเป็นฝ่ายรับข้อมูลอย่างเดียว แต่ได้มีโอกาสเป็นผู้ให้ข้อมูลความรู้บางอย่างแก่ผู้ให้ข้อมูลด้วย ทั้งนี้ ได้เป็นไปในลักษณะที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้สึกอยากให้ความเห็นได้อย่างเต็มที่ เพราะรู้ว่าผู้วิจัยเข้าใจในสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการอธิบาย และในบางครั้งยังเป็นส่วนกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลแลกเปลี่ยนพูดคุยด้วย

7. การสัมภาษณ์มักเป็นการสัมภาษณ์เดียว ทั้งนี้ เพราะข้อจำกัดเรื่องภาษาของผู้วิจัย ทำให้ในการสัมภาษณ์เดียว ผู้วิจัยสามารถควบคุมประเด็นได้มากกว่า

8. ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของขบวนการประชาสังคม เช่น การประชุม การทำกิจกรรมกลุ่ม การทอผ้า การดำนา การขายของร้านค้าชุมชน การเข้าร่วมพิธีกรรมตามความเชื่อ การเซ่นไหว้ผี พิธีกรรมทางศาสนา การประชุมชาวบ้าน ฯลฯ

9. ผู้วิจัย มิได้เปิดเผยตัวเองว่าทำงานที่สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง เพราะหน้าที่การงานของผู้วิจัย อาจเป็นอุปสรรคต่อการตอบคำถามที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และการเมืองในชุมชน ทั้งนี้ ย่อมเป็นจริยธรรมของผู้วิจัย ที่จะไม่ทำให้การตอบคำถาม การพูดคุยอย่างจริงจังของผู้ให้ข้อมูล ต้องได้รับความเดือดร้อนจากการตอบคำถามตามความเป็นจริงของตนเอง

10. การเลือกเก็บข้อมูลในชุมชน 6 แห่ง ที่อยู่ในจังหวัดเดียวกัน มีส่วนช่วยทำให้การยืนยันข้อค้นพบ มีความชัดเจนขึ้น ขณะเดียวกัน ลดปัญหาตัวแปรเรื่องบริบทและสิ่งแวดล้อมที่อาจแตกต่างกันในแต่ละจังหวัด แต่ละภาค

11. ในการลงพื้นที่ชุมชน ผู้วิจัยได้เว้นช่วงระยะเวลาหนึ่งต่อการลงพื้นที่เก็บข้อมูลแต่ละชุมชน ซึ่งมีผลทำให้ผู้วิจัยมีเวลาสะท้อน (reflect) ความรู้ภายใน (insight) ที่ได้รับในแต่ละชุมชน และมีโอกาสได้จัดการปรับความรู้สึกตัวเองที่ “in” กับชุมชนนั้น ๆ ก่อนที่จะไปลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชนอีกชุมชนหนึ่ง การนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถมีภววิสัย (objectivity) กับชุมชนแห่งใหม่ โดยไม่ใช้ความรู้สึกที่เป็นอัตวิสัย (subjectivity) เปรียบเทียบเอนเอียงไปกับชุมชนที่เพิ่งไปสัมผัสมามากนัก

12. ในการลงพื้นที่แต่ละชุมชน ผู้วิจัยพักอาศัยกับผู้นำ ซึ่งมีทั้งข้อดีข้อเสีย ข้อดี คือ ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในชุมชนได้เร็ว ข้อเสีย คือ อาจมีปัญหาในการเก็บข้อมูลกับผู้ที่มี

ความขัดแย้งกับผู้นำ แม้จะมีความระมัดระวังด้วยการไม่บอกกล่าวก่อนว่าพักอาศัยกับใครในชุมชน หรือไม่ อย่างไร หรือบอกภายหลังเมื่อได้สัมภาษณ์พูดคุยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หรือใช้ข้ออ้างว่ามีผู้แนะนำให้มาพักอาศัยด้วย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏพบว่าได้เป็นปัญหาอุปสรรคมากนัก

13. ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยระมัดระวังที่จะให้ความเห็นใด ๆ โดยเฉพาะความเห็นที่จะเป็นไปในทำนองการตัดสิน ถูกผิด ทั้งนี้ ด้วยคำนึงถึงความแตกต่างของมุมมอง มาตรฐาน การให้คุณค่าของผู้วิจัยในฐานะคนเมือง กับมุมมอง มาตรฐาน และการให้คุณค่าของชาวบ้านในชุมชน ตัวอย่าง ประเด็นการขายเสียง เป็นเรื่องพูดคุยปกติในหมู่ชาวบ้าน ว่ารับคนละเท่าไร (แต่จะไม่พูดกับคนนอก เพราะรู้ว่าผิดกฎหมาย)

3.2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลโดยใช้หลักการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเป็นผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในขอบเขตการศึกษาที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้ที่จะให้ข้อมูลเหล่านี้เรียกว่า ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ในที่นี้ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม และ แกนนำ คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการทำงานของกลุ่มแต่ละกลุ่มในชุมชน โดยผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ได้รับการแนะนำจากผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความเข้าใจในชุมชน ทำให้ทราบว่าใครเป็นผู้มีบทบาทในกลุ่มและในชุมชน โดยที่ผู้วิจัยเองได้ทำการสำรวจชุมชนและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลบางคน เป็นเบื้องต้นก่อนการทำวิจัยด้วยแล้ว

ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) วิธีนี้เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการทำประวัติชีวิต เพราะเป็นวิธีที่จะทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลขั้นต้นเกี่ยวกับคุณค่า ค่านิยม ทักษะคติ ความเชื่อ ความหมายและประสบการณ์ที่เป็นอัตวิสัย ตลอดจนเรื่องปลีกย่อยในวัฒนธรรมของบุคคลที่เป็นเจ้าของประวัติชีวิต ซึ่งแสดงออกอย่างอิสระด้วยคำพูด อากัปกริยา และสีหน้าของผู้ให้ข้อมูลหลักเอง โดยที่ผู้วิจัยก็ยังสามารถควบคุมบทสนทนาให้อยู่ภายใต้ประเด็นที่ต้องการ

3.2.2 การออกแบบแนวคำถามที่ใช้สัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามแบบกว้าง ๆ ที่เป็นคำถามปลายเปิดเอาไว้ล่วงหน้า บนพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีประชาธิปไตย ประชาสังคม และทุนทางสังคม โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของเรื่องที่ศึกษา ทำให้แนวคำถามครอบคลุมประเด็นที่ต้องการ ทั้งนี้ ในการออกแบบแนว

คำถาม เนื่องจากคำถามวิจัยเป็นแนวความคิดที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถสังเกตการณ์ปรากฏการณ์จริงได้โดยตรง เพื่อจะสามารถสังเกตการณ์เชิงประจักษ์ได้ด้วย ผู้วิจัยจึงได้แยกแนวความคิดออกเป็นมิติต่าง ๆ และนิยามปฏิบัติการของมิติต่าง ๆ ขึ้นด้วยการสร้างแนวคำถามเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก ในลักษณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามสำหรับผู้ช่วยวิจัยใช้ในการวิจัยซ้ำ แนวคำถามสัมภาษณ์ หรือแบบสอบถาม จึงทำหน้าที่แปลงนิยามเชิงนามธรรมลงไปสู่ระดับรูปธรรมที่ปฏิบัติการสังเกตการณ์หรือเก็บข้อมูลได้¹ ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 3.1 และ 3.2

3.2.3 การวิจัยในภาคสนาม

ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเปิดเผยเพื่อสังเกตวิถีชีวิตของประชาชนกลุ่มที่ไปดำเนินการวิจัยในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ โดยได้เฝ้ามองสิ่งที่เกิดขึ้น รับฟังสิ่งที่พูดคุย หรือตั้งคำถามในอีกนัยหนึ่ง คือ การเก็บข้อมูลที่มีอยู่ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษาริวิจัย หรือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ในบทบาทของผู้มีส่วนร่วมแบบผู้สังเกตการณ์ (participant-as-observer) ในแง่นี้ ผู้วิจัย ในฐานะผู้มีส่วนร่วมแบบผู้สังเกตการณ์ คือ เครื่องมือในการวิจัยเบื้องต้น ด้วยการเข้าถึงพื้นที่ที่ศึกษา สร้างความสัมพันธ์กับผู้คนที่ในพื้นที่ ดำเนินการและกำหนดกรอบการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ บันทึกข้อความ ใช้เครื่องมือบันทึกเสียง อ่านเอกสาร บันทึกและถอดความ และเขียนรายงานการวิจัย

ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ด้วยการถามคำถามในลักษณะ "ตะล่อม" (Probe) เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดในทุกมิติของการวิจัย ข้อมูลเหล่านี้จึงเป็นข้อมูลที่สะท้อน ความคิด ความรู้สึก ทักษะ ประสบการณ์ มุมมอง และความหมายที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้สร้างขึ้น นำไปสู่ความเข้าใจในโลกของผู้ให้ข้อมูลหลัก ประวัติศาสตร์ที่มาของกระบวนการสร้างความหมายของผู้ให้ข้อมูลหลัก และประวัติศาสตร์ที่มาของการสร้างความหมายเหล่านั้นขึ้น คำพูดเหล่านี้บางส่วนได้ผ่านการตีความ บางส่วนเป็นคำพูดของผู้ให้ข้อมูลหลักเอง ทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบในแง่มุมรายละเอียดในหลายมิติตามทักษะของผู้ให้ข้อมูลหลัก

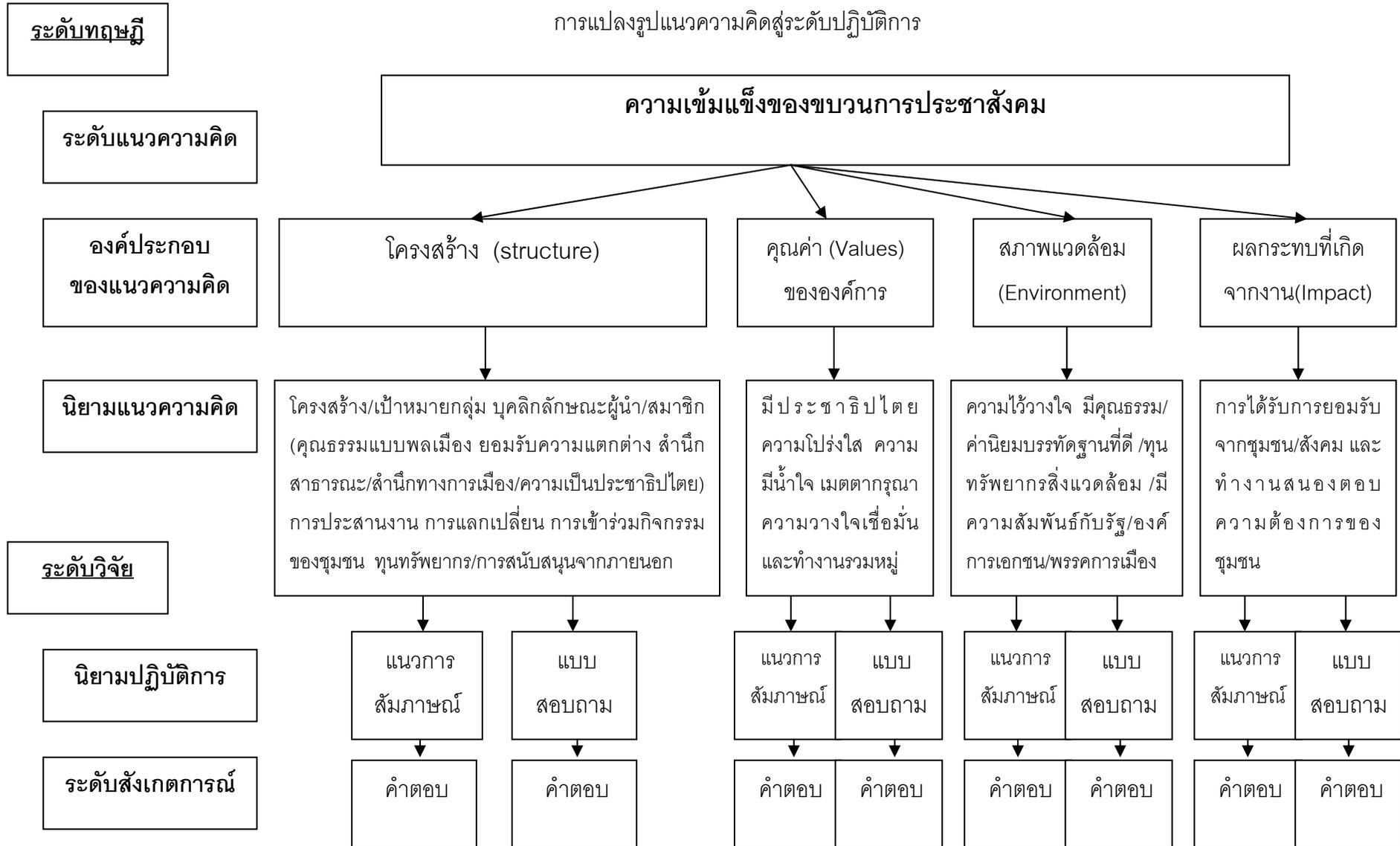
¹ ดัดแปลงจาก Melvin Seeman, "On Meaning of alienation," in Continuities in the Language of Social Research, ed. Paul Lazarsfeld, and Morris Rosenberg (New York, NY: Free Press, 1972), pp. 25-34, อ้างถึงใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 245.

ขั้นตอนหลัก ๆ ในการเก็บข้อมูล คือ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนเมืองลับแล ซึ่งเป็นชุมชนแห่งแรกที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้ประมวลผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นมโนทัศน์ การสร้างมโนทัศน์นี้จึงได้มาจากข้อมูลอันเป็นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่าง ๆ ตามคำตอบที่ได้รับ นำมากำหนดเป็นมโนทัศน์ที่ผ่านกระบวนการเชื่อมโยงที่มีลักษณะเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Generalization) และทำหน้าที่เป็นสมมติฐานชั่วคราว (Temporary Hypothesis) สมมติฐานชั่วคราวนี้ ได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักอื่น ๆ ต่อไป การเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ถูกวิจัย จึงเกิดจากคำถามที่ได้มาจากข้อสรุปเชิงทฤษฎีชั่วคราวในครั้งแรกสุด หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักอื่น ๆ ในชุมชน และทำการบันทึกคำตอบ นำคำตอบที่ได้มาศึกษาความเหมือนและความแตกต่าง เพื่อจะได้ทราบว่าคำตอบใดจะนำมาจัดอยู่ในมโนทัศน์กลุ่มใด และหากมีมโนทัศน์ใหม่เกิดขึ้นก็จะกำหนดขึ้นเป็นอีกมโนทัศน์หนึ่ง จะเห็นว่าผู้วิจัยใช้กระบวนการที่เป็นการปรับความคิดและวิเคราะห์ไปพร้อมกันด้วย มิใช่เป็นเพียงการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเดียว ทั้งนี้ ผู้วิจัยระมัดระวังที่จะไม่ยึดมั่นในทฤษฎีอย่างตายตัว เพื่อมิให้มีการปิดกั้นวิธีการมองและการรับฟังความคิดที่หลากหลาย

ผู้วิจัยใช้หลักในการยุติการรวบรวมข้อมูลและการสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ กล่าวคือในแต่ละชุมชน ผู้วิจัยใช้เกณฑ์คำตอบเป็นตัวกำหนด ถ้าคำตอบที่ได้ยังมีความแตกต่างกันผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายต่อไปอีก ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์จนได้คำตอบที่ซ้ำ ๆ กันเมื่อคำตอบที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักเหมือนกัน ก็จะหยุดสัมภาษณ์ทันที ในกรณีนี้ หมายความว่าผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักต่อไปอีกก็ราย ก็ไม่สามารถได้คำตอบที่ต่างจากมิติหรือได้คำตอบที่มีสาระใหม่ ๆ เกิดขึ้น ซึ่งจะนำมาใช้ปรับเปลี่ยนข้อมูลที่มีอยู่ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลการกำหนดและการสร้างมโนทัศน์และการเชื่อมโยงมโนทัศน์จะดำเนินต่อไป จนผู้วิจัยมีความมั่นใจว่า แม้จะวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้นอีก จะไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนข้อสรุปที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ได้ นั่นแสดงว่าคำตอบที่ได้ ได้ครอบคลุมปรากฏการณ์และกระบวนการที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา วิธีนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ผลการศึกษาที่ชัดเจน ข้อมูลที่ได้ ได้นำมาประมวลและวิเคราะห์เพื่อหาคำอธิบายความหมาย และพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นอันนำไปสู่การทำ ความเข้าใจของขบวนการประชาสังคมในชุมชน และการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

แผนภูมิที่ 3.1

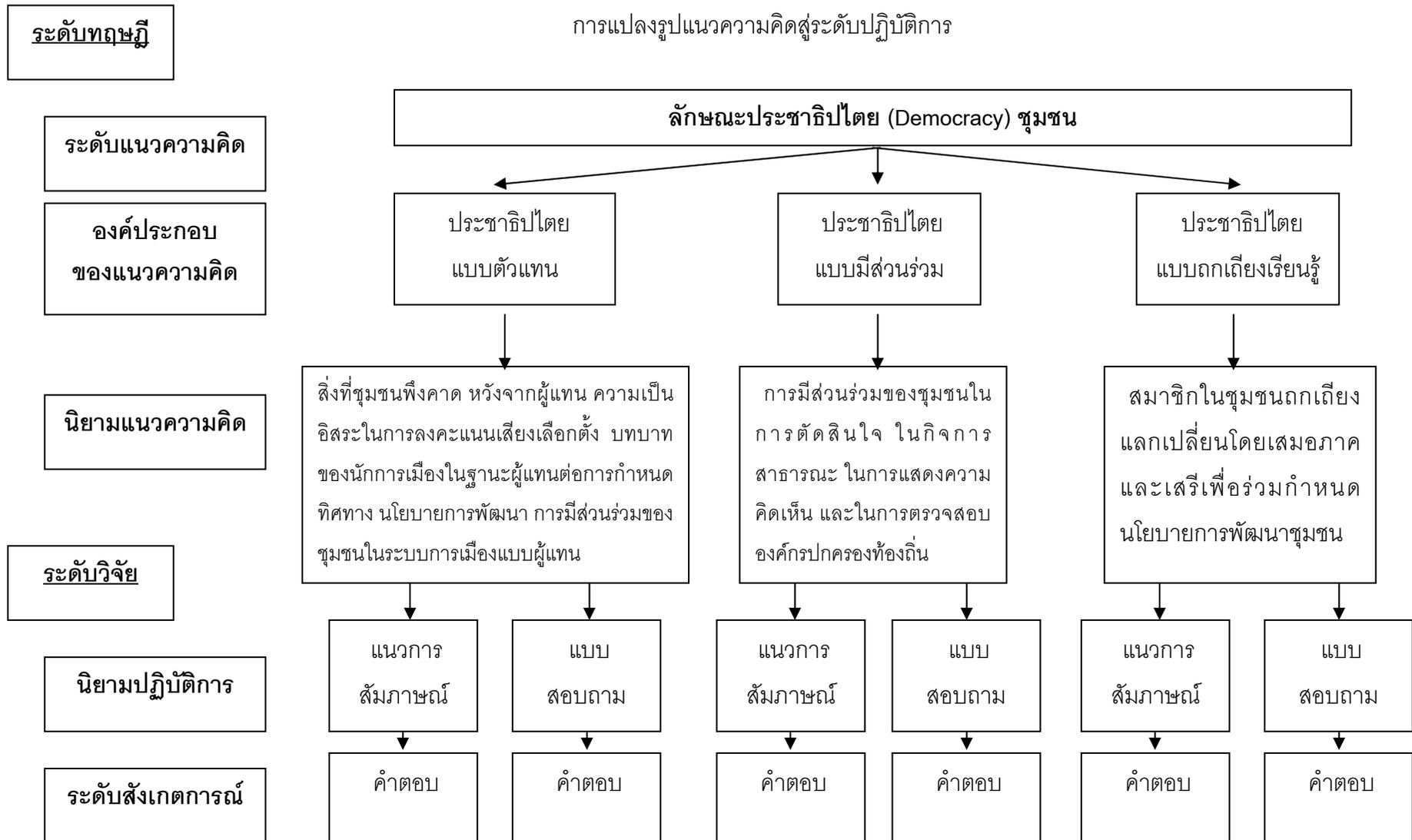
การเปลงรูปแนวความคิดสู่ระดับปฏิบัติการ

ที่มา: ดัดแปลงจาก Seeman, 1972, p. 25, อ้างถึงใน พรศักดิ์ ฝ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,” (สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 245

แผนภูมิที่ 3.2

การแปลงรูปแนวความคิดสู่ระดับปฏิบัติการ

ที่มา: ดัดแปลงจาก Seeman, 1972, p. 25, อ้างถึงใน พรศักดิ์ ฝ่องแผ้ว, "ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม," (สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 245

3.3 การตรวจสอบข้อมูลและความน่าเชื่อถือ

ในการตรวจสอบข้อมูลและความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการ ดังต่อไปนี้

1. การสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลตั้งแต่ขั้นเริ่มต้น กล่าวคือ การเข้าพื้นที่และการเลือกตัวอย่างที่ต้องเป็นไปอย่างรอบคอบ และมีหลักการตามระเบียบวิธีวิจัย การสร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ การใช้ศิลปะในการสัมภาษณ์ และการรักษาจริยธรรมในการวิจัยตามที่กล่าวมาแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง
2. การถอดความจากเทปบันทึกเสียงแบบคำต่อคำ แล้วนำมาอ่าน ประกอบกับฟังเทปซ้ำ ในกรณีที่ข้อมูลมีความคลุมเครือ
3. การตรวจสอบด้วยการเก็บข้อมูลซ้ำ

3.4 การตรวจสอบด้วยการเก็บข้อมูลซ้ำ

เพื่อเป็นการทดสอบความถูกต้องของผลการวิจัย ผู้วิจัยได้ให้อาสาสมัครที่เป็นคนพื้นที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิจัย ทำการวิจัยด้วยการใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยออกแบบ โดยที่ผู้วิจัยได้อธิบายให้ผู้ช่วยวิจัยได้เข้าใจถึงแนวคิด การหาความจริงตามธรรมชาติในชุมชน เทคนิคการเก็บข้อมูล กระบวนการเก็บข้อมูลภาคสนาม เนื้อหาในแบบสอบถามแต่ละข้อ และขั้นตอนการไปสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามที่กำหนดให้ใช้ group interview ในทุกชุมชน

การออกแบบสอบถาม ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดในงานวิจัยเป็นฐาน เนื่องจากคำถามวิจัยมีความเป็นนามธรรมสูง ทำให้ไม่สามารถสังเกตคุณสมบัติได้โดยตรง ตัวอย่าง คำว่า “ประชาธิปไตย” มีความเป็นนามธรรมสูง ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็น ภาวะสันนิษฐาน² ผู้วิจัยจึงกระจายภาวะสันนิษฐานของประชาธิปไตยออกเป็นตัวแปรหลายตัวที่พอที่จะสังเกตปรากฏการณ์โดยตรงได้มากกว่า หลังจากนั้น ผู้วิจัยกระจายตัวแปรเพื่อให้สัมพันธ์เต็มที่กับความ

²พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว ได้นิยามภาวะสันนิษฐานว่า คือ ชื่อคุณสมบัติที่สังเกตโดยตรงไม่ได้เลย ตัวแปร คือ ชื่อคุณสมบัติที่สังเกตโดยตรงไม่ค่อยได้ หรือได้บ้างไม่ได้บ้าง และมีค่าที่กระจายได้หลายค่า และ ดัชนี คือคุณสมบัติที่สังเกตโดยตรงได้ และมีค่าที่กระจายได้หลายค่า, เรื่องเดียวกัน, น. 266.

เป็นจริงที่สังเกตได้ โดยมีดัชนีเป็นตัวช่วยในการกำหนดคุณสมบัติของปรากฏการณ์ที่จะสังเกต

ในการตั้งคำถาม ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของขบวนการประชาสังคมประกอบด้วย 4 ข้อใหญ่ คือ ในส่วนของโครงสร้าง (Structure) คุณค่าขององค์กร (values) สภาพแวดล้อม (environment) และ ผลกระทบที่เกิดจากการทำงาน (impact) อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องประชาธิปไตยชุมชน ประกอบด้วย 3 หัวข้อใหญ่ คือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ (deliberative democracy) โดยผู้วิจัยให้ค่าหัวข้อย่อยของหัวข้อแต่ละส่วน คิดเป็นคะแนนรวมส่วนละ 64 คะแนน เท่ากัน ผู้วิจัยได้กำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร ดังแผนภูมิที่ 3.3 – 3.9

จากแบบสอบถามที่ออกแบบตามวิธีดังกล่าว ผู้ช่วยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดประชุม group interview กับกลุ่มต่าง ๆ ในขบวนการประชาสังคม ในแต่ละชุมชน ทั้ง 6 ชุมชน แต่ละชุมชนมีองค์กรประชาสังคม 4 กลุ่ม ยกเว้น ชุมชนลับแล มี 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีผู้เข้าร่วม 5-7 คน โดยให้ group interview ตอบคำถามแบบสอบถามกลุ่มละหนึ่งชุด

ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูล โดยให้คะแนนคำตอบตามข้อมูลที่ได้รับในแบบสอบถามแต่ละข้อ โดยให้ค่าคะแนน ดังนี้

1. ให้ค่าคะแนน 1 คะแนนสำหรับคำตอบที่ตอบสนองคล้องกับแนวคิดทฤษฎี และให้ค่า 0 คะแนน สำหรับคำตอบที่แตกต่างไปจากแนวคิดทฤษฎี ตัวอย่างคำถาม เช่น “ใครพูดหรือทำอะไรที่ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เห็นด้วย ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะได้แย้งทันที” ถ้าตอบว่า “ใช่” จะได้ 0 คะแนน ถ้าตอบว่า “ไม่ใช่” จะได้ 1 คะแนน เป็นต้น

2. ให้ค่าคะแนน สำหรับคำถามเกี่ยวกับปริมาณและมีคำตอบที่เป็นสัดส่วน ตัวอย่างเช่น 10% คิดค่าคะแนนเป็น 1 คะแนน 25% คิดค่าเป็น 2 คะแนน 50% คิดค่าเป็น 3 คะแนน 75% คิดค่าเป็น 4 คะแนน เป็นต้น

3. ให้ค่าคะแนนสำหรับคำตอบที่ให้เติมคำในช่องว่าง ถ้าตอบไปในทิศทางที่ควรจะเป็น ได้คะแนน 1 คะแนน ถ้าไปในทิศทางตรงข้าม จะได้ 0 คะแนน ตัวอย่างคำถาม เช่น มีแบบแผน ธรรมเนียมการปฏิบัติ กฎกติกาดั้งเดิม (ตย. การไม่โกหก การไม่เผชิญหน้ากัน เป็นต้น) ที่ชุมชนยังรักษาไว้ ตอบคำถาม โดยการยกตัวอย่าง (ไม่ว่าจะมีตัวอย่างเดียวหรือหลายตัวอย่าง) จะได้ 1 คะแนน ถ้า ไม่ตอบ หรือตอบว่า ไม่มี จะได้ 0 คะแนน เป็นต้น

4. คำตอบสำหรับคำถามที่พิจารณาแล้วเห็นว่า ผู้ตอบตอบไม่ตรงกับคำถาม จะให้ค่า X (คือ ไม่คิดรวมเป็นคะแนน)

ผลจากการจัดทำ group interview มีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมในชุมชน 6 แห่ง รวม 23 กลุ่ม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 113 คน ประกอบด้วย

1. ราชธานีอโศก

มีกลุ่มประกอบด้วย กสิกรรมไร้สารพิษ ชยะวิทยา หม่องค้ำผง พาณิชยกรรมนิยม ผู้เข้าร่วม จำนวน 36 คน

2. ป่าชุมชนดงชุมคำ

มีกลุ่มประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน ป่าชุมชน กลุ่มสมุนไพร ผู้เข้าร่วม จำนวน 16 คน

3. ป่าชุมชนวังอ้อ

มีกลุ่มประกอบด้วย กลุ่มป่าชุมชน ศูนย์พัฒนาคุณธรรม ศูนย์สาธิตการตลาด สัจจะออมทรัพย์ ผู้เข้าร่วม จำนวน 12 คน

4. สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง

มีกลุ่มประกอบด้วย สหกรณ์เครดิตยูเนียนลำน้ำโขง กลุ่มโรงสีชุมชน กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มเลี้ยงวัว ผู้เข้าร่วม จำนวน 20 คน

5. ชุมชนเมืองลับแล

มีกลุ่มประกอบด้วย กลุ่มเด็กรักบ้าน ศูนย์เด็กเล็ก กลุ่มออมทรัพย์ ผู้เข้าร่วม จำนวน 17 คน

6. บ้านปะอาว

มีกลุ่มประกอบด้วยกลุ่มทอผ้า กลุ่มออมทรัพย์ ป่าชุมชนดอนชี กองทุนพัฒนาร้านค้า ผู้เข้าร่วม จำนวน 12 คน

หลังจากนั้น ผู้วิจัยรวมผลคะแนน และคิดค่าเฉลี่ยคะแนน ในแบบสอบถามแต่ละชุด โดยจำแนกแบบสอบถามแยกตามชุมชน ประมวลผลคะแนนแบบสอบถาม และทำตารางเปรียบเทียบผลคะแนนตามหัวข้อของกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชุมชน แล้วแสดงผลรวมของทุกชุมชน ด้วยการรวบรวมผลคะแนนทั้งหมด ทำตารางเปรียบเทียบผลคะแนนของแต่ละชุมชน แล้วแปรรูปให้เป็นร้อยละหรือค่าเฉลี่ย และแสดงผลในรูปตารางหรือกราฟ

การอาศัยทฤษฎีข้างต้น เป็นกรอบแนวคิดประกอบในการออกแบบสอบถาม ด้วยหวังว่าคำตอบที่ได้จากแบบสอบถาม จะช่วยสะท้อนทัศนคติที่มีต่อความเข้มแข็งของผู้นำ ขบวนการประชาสังคม และสภาพความเป็นประชาธิปไตยของชุมชน ตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่ และเพื่อผู้วิจัยสามารถนำผลที่ได้ไปใช้เป็นประโยชน์ประกอบในการประมวลผลจากข้อมูลส่วนที่ผู้วิจัยได้จากการสังเกตพฤติกรรมและการสัมภาษณ์เจาะลึก ให้เป็นฐานข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้ในการสังเคราะห์หาความจริงพัฒนาเป็นองค์ความรู้ต่อไป

ในการได้มาซึ่งข้อมูลที่ใกล้เคียงข้อเท็จจริงมากที่สุด ผู้วิจัยได้ให้ผู้ช่วยวิจัยที่เป็นคนในพื้นที่และมีความคุ้นเคยกับชุมชนพื้นที่เป้าหมาย เป็นผู้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสำรวจความคิดเห็นในรูปแบบที่ให้กลุ่มเป็นผู้ตอบคำถาม (group interview) และได้อธิบายทำความเข้าใจแบบสอบถามทุกข้อให้ผู้ช่วยวิจัยเข้าใจคำถามแต่ละข้ออย่างชัดเจน โดยกำหนดแนวทางการจัดประชุม ว่า

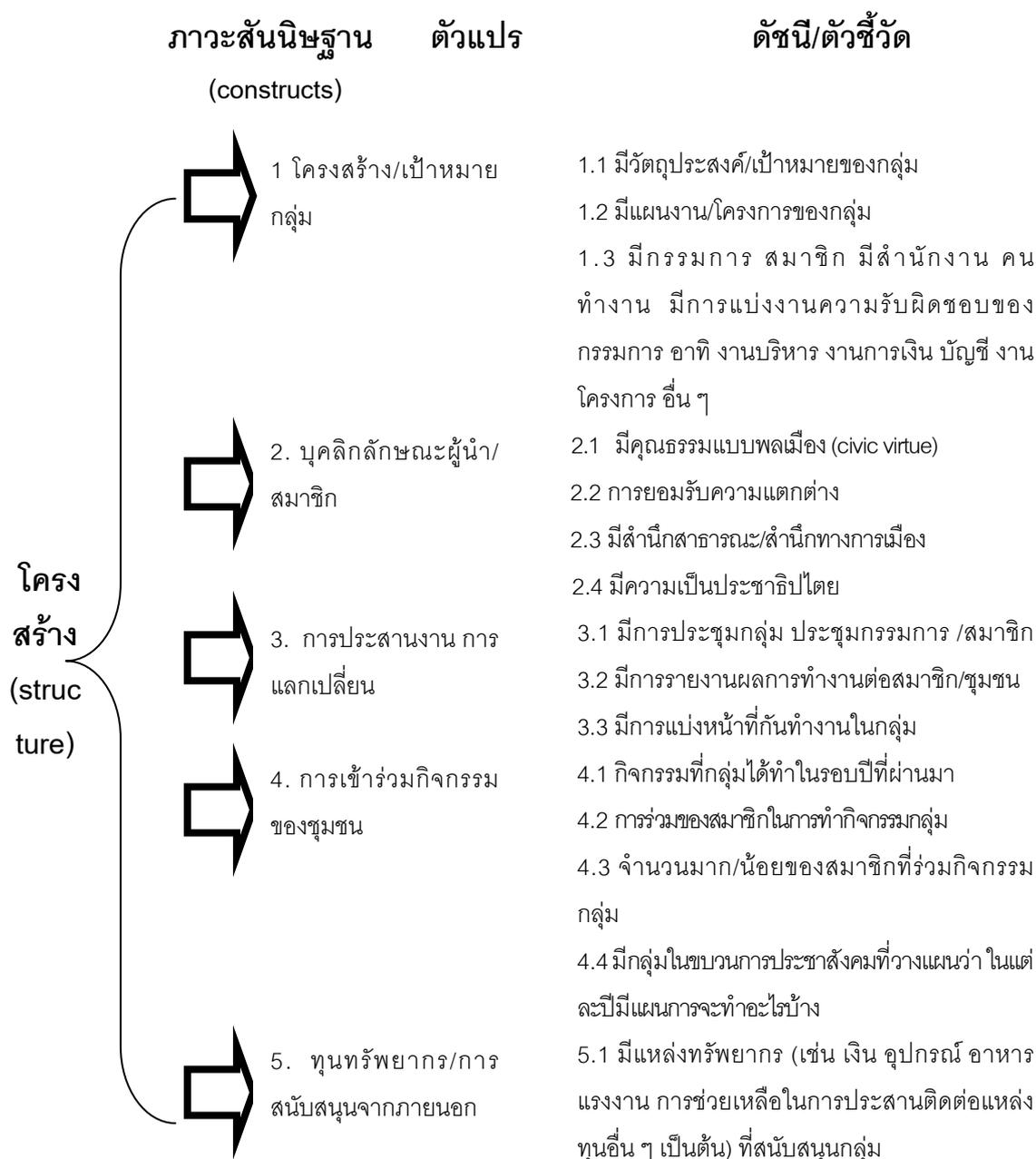
1. ในการจัดประชุม group interview แต่ละชุมชน ให้กลุ่มเป้าหมาย แต่ละกลุ่มควรประกอบด้วยกรรมการและสมาชิก ผู้ช่วยวิจัยทำหน้าที่เพียงเป็นผู้ถาม อธิบายคำถาม และให้กลุ่มหาคำตอบร่วมกัน โดยควรให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

2. การตอบคำถามแต่ละข้อ ให้เป็นความเห็นร่วมของกลุ่ม

3. การรับฟังคำตอบ ให้เป็นคำตอบตามธรรมชาติของกลุ่มให้มากที่สุด โดยเน้นย้ำว่า ให้ได้คำตอบที่สะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด เปรียบเหมือนการปลูกต้นไม้ ถ้าสามารถทราบถึงธรรมชาติความต้องการของต้นไม้ที่เป็นจริงมากเท่าไร สามารถให้น้ำ อาหาร น้ำ แดด ที่เหมาะสมกับความต้องการของต้นไม้ ช่วยให้ต้นไม้เจริญเติบโตแข็งแรง การตอบคำถามที่ถูกต้องตามสภาพความเป็นจริง จะช่วยให้นักวิจัย ได้ข้อเท็จจริงในการสังเคราะห์ นำไปสู่การหาองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์กับสภาพที่เป็นจริงได้จริง

แผนภูมิที่ 3.3

การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

คำอธิบาย(เพิ่มเติม)

คุณธรรมแบบพลเมือง (civic virtue) : (1) ถ้าเห็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องเกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะเข้าไปห้ามปรามไม่ให้ทำ หรือเข้าไปพูดคุยให้มีการแก้ไข (2) ถ้าใครมีเรื่องเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะช่วยคน ๆ นั้นทันที แม้ว่าจะไม่รู้จักกันมาก่อน หรือคนนั้นจะทำไม่ดีกับผู้นำ/กรรมการกลุ่มมาก่อน (3) ถ้าเจ้าหน้าที่รัฐทำไม่ถูกต้อง หรือทำไม่ได้ ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะริเริ่มเสียเอง ไม่รอให้เจ้าหน้าที่รัฐมาทำ (4) ผู้นำ/กรรมการกลุ่มเคยเป็นผู้ริเริ่มทำสิ่งที่ดีในชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อชุมชน โดยสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีผู้ใดในชุมชนทำมาก่อน (5) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม เมื่อรับปากที่จะทำงานอะไร มักพยายามผลักดันทำให้งานนั้นสำเร็จ โดยพยายามแก้ปัญหาอุปสรรคด้วยตนเอง (6) ถ้าจะมีผู้ใดได้ประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ จากโครงการของชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม จะปล่อยให้ได้ไปบ้าง ถือเป็นสินน้ำใจ (7) เมื่อผู้นำ/กรรมการกลุ่มให้สัญญาใครไว้แล้ว ต้องพยายามรักษาสัญญาที่ให้ไว้ แต่ถ้าเกิดลืมไม่ตั้งใจรักษาสัญญาที่ให้ไว้ ก็ไม่เป็นไร

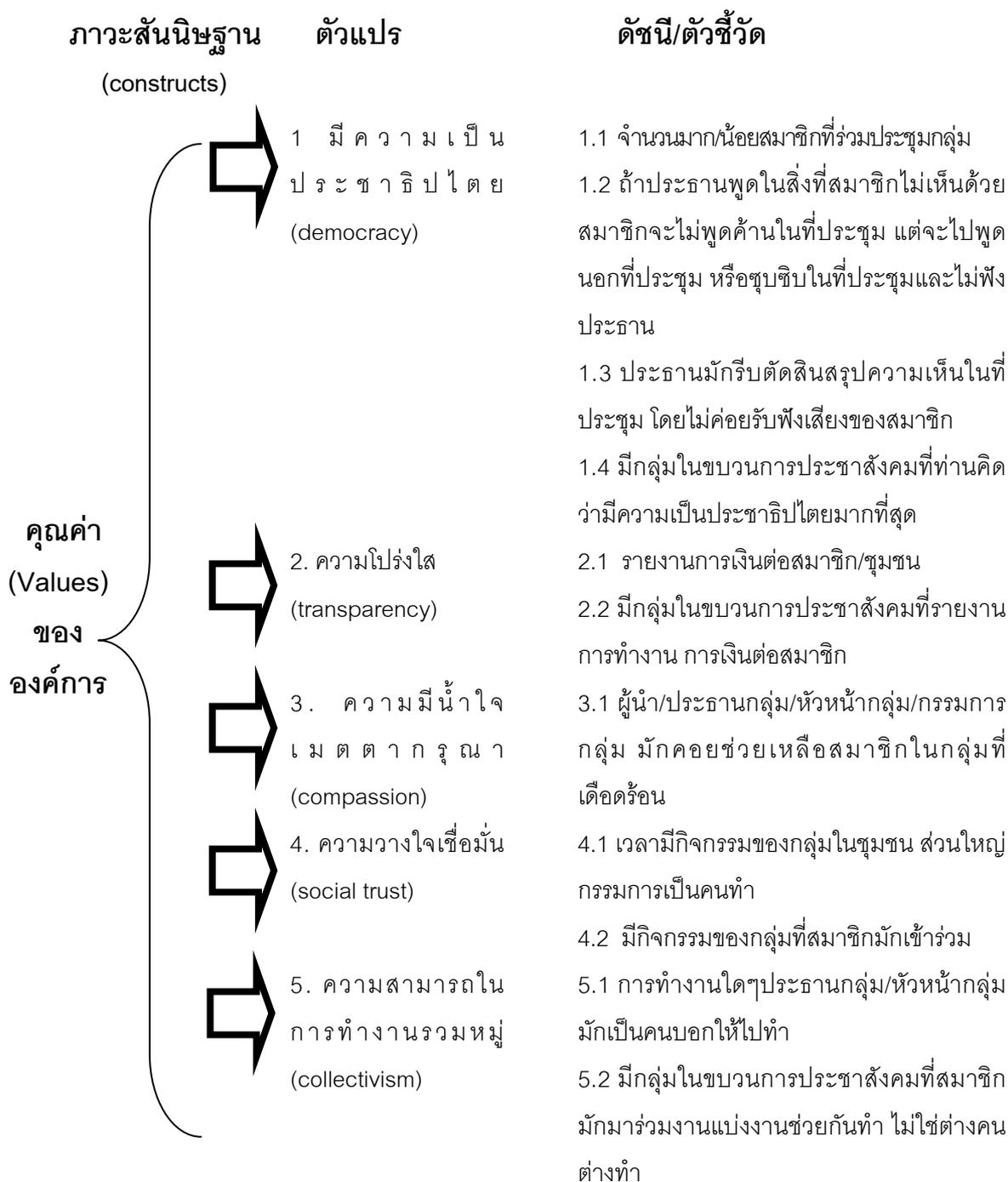
การยอมรับความแตกต่าง (openness) (1) ใครพูดหรือทำอะไรที่ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เห็นด้วย ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะโต้แย้งทันที (2) ใครพูดหรือทำอะไรที่ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เห็นด้วย แต่ฟังดูมีเหตุผลดี ผู้นำ/กรรมการกลุ่มก็พร้อมจะเชื่อฟัง หรือทำตาม แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม (3) ผู้นำ/กรรมการกลุ่มเคยพูดคัดค้านผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ในสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย

สำนึกสาธารณะ/สำนึกทางการเมือง (1) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มักติดตามฟังข่าวคราวที่เกี่ยวกับการเมือง (2) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม ชอบไปฟังนักการเมืองหาเสียง (3) ผู้ใหญ่บ้าน/หัวหน้าแผนกผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มักเป็นผู้บอกให้ชาวบ้านเลือกคนที่ตนเองต้องการให้ได้รับเลือกตั้ง (4) เวลาช่วยงานของชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เคยเรียกร้องสิ่งตอบแทนใด ๆ

ความเป็นประชาธิปไตย (1) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม น่าจะรับฟังคนที่พูดจาไม่เข้าหูเรา เพราะเขามีเหตุผล (2) ถ้าผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มีโอกาส มักจะเลือกให้ของกับคนที่ยกย่องชมเชย ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม หรือที่มีความชอบพอเป็นพิเศษ

แผนภูมิที่ 3.4

การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

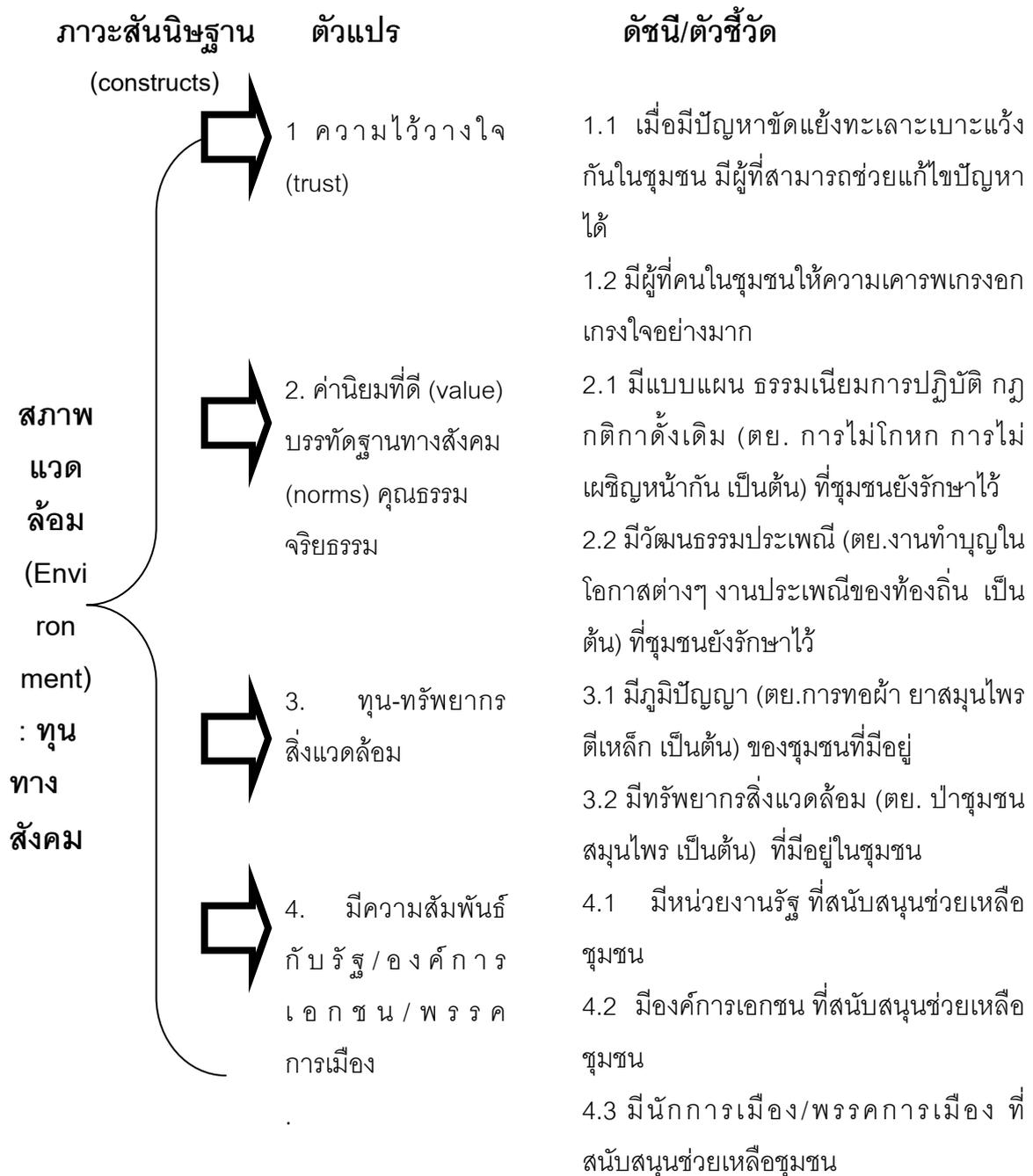

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

แผนภูมิที่ 3.5

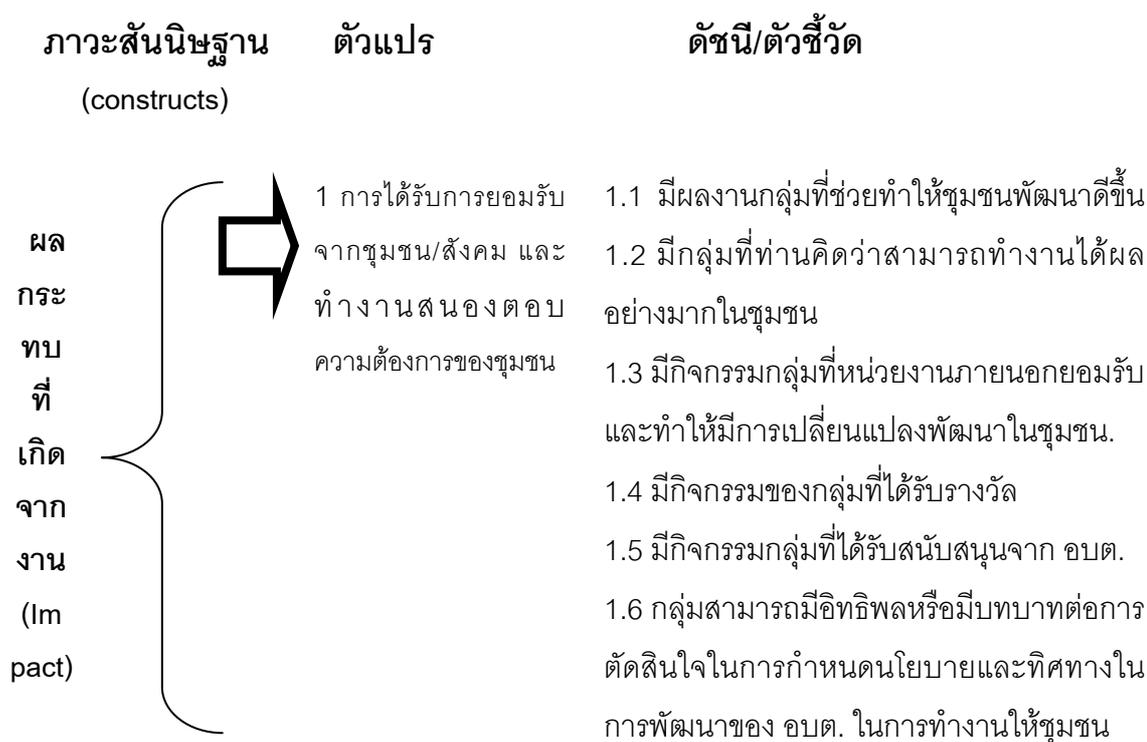
การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

แผนภูมิที่ 3.6
การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

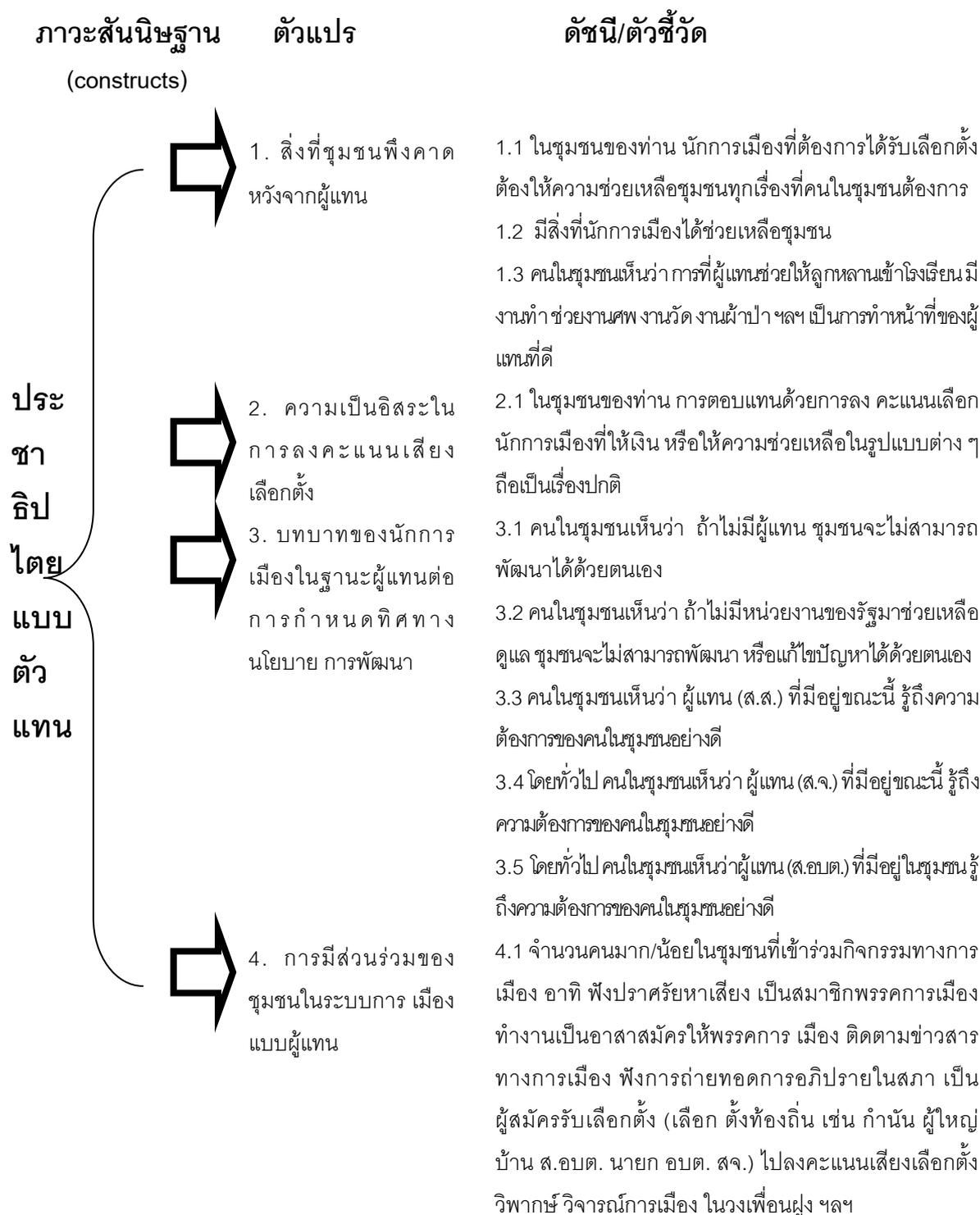

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ฝ่องแก้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

แผนภูมิที่ 3.7

การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

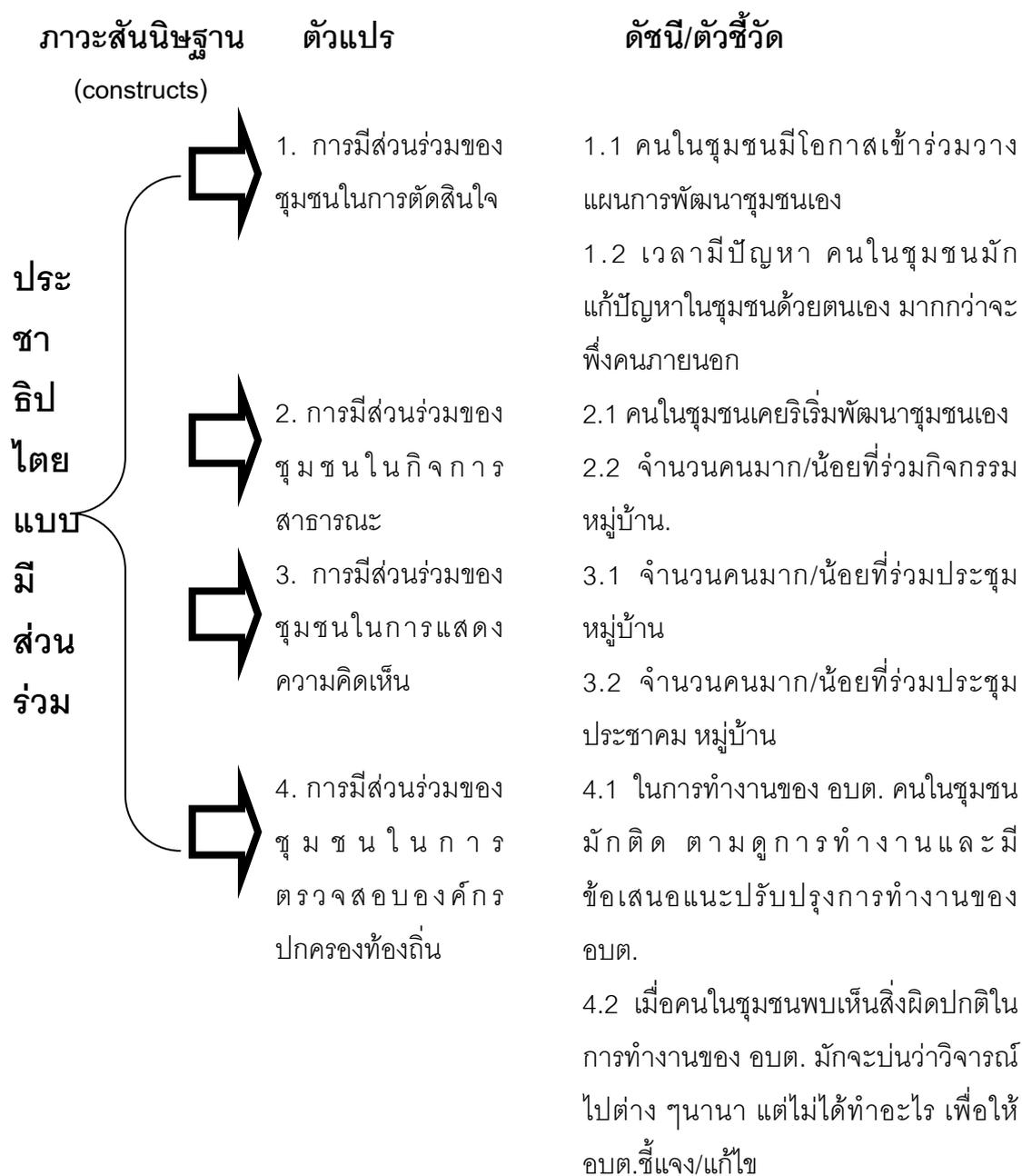

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

แผนภูมิที่ 3.8

การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

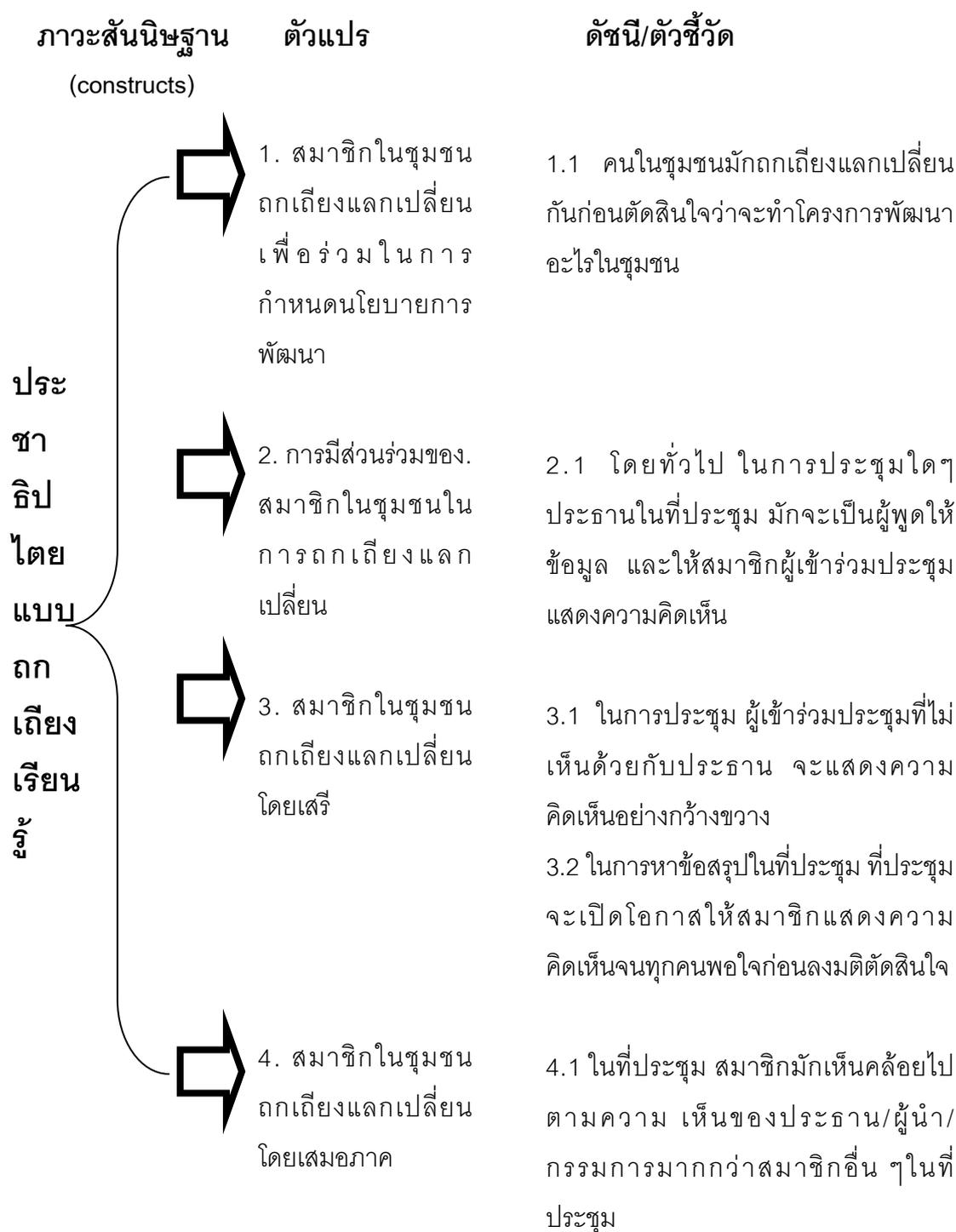

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

แผนภูมิที่ 3.9

การกำหนดดัชนีตามคุณสมบัติของตัวแปร

ที่มา: ดัดแปลงจากพรศักดิ์ ฝ่องแผ้ว, “ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคม,”

(กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2545), น. 266.

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัย วิเคราะห์ข้อมูล (Analyzing the data) โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างครบถ้วนในลักษณะของการบูรณาการ (integration) โดยเน้นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ด้วยการมองจากบุคคลภายใน (Emic approach)³ หมายถึง ผู้วิจัยจะพยายามเข้าใจหรืออธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากสาเหตุของบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ โดยไม่พยายามที่จะนำแนวความคิดหรือทฤษฎีของตนเข้าไปตีความ หรือวิเคราะห์ปรากฏการณ์นั้น ๆ โดยที่ผู้วิจัยได้อยู่ในชุมชนแต่ละชุมชนเป็นระยะเวลาหนึ่ง ๆ ได้พบเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่ได้ศึกษาอย่างสม่ำเสมอ หรือเหตุการณ์พิเศษในบางครั้ง ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นภาพรวม สามารถนำมาบูรณาการ (integration) ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูล ด้วยการนำเอาข้อมูลดิบที่ได้จากการรวบรวมข้อมูล ทั้งข้อมูลที่ได้จากการวิจัยของผู้วิจัยเอง และจากการทำงานของผู้ช่วยวิจัยด้วยการใช้แบบสอบถาม มาทำการแปรรูป ให้อยู่ในรูปย่อหรือค่าเฉลี่ย และแสดงผลในรูปแบบตารางหรือกราฟ เพื่อใช้สำหรับอธิบายผลการวิจัย ตอบปัญหาการวิจัย และทดสอบสมมติฐานที่กำหนดไว้

ในส่วนขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยเริ่มจากการนำมาโน้ตค้นย่อยที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดเป็นกลุ่มมโนทัศน์ ขั้นตอนในการจัดหมวดหมู่หรือกลุ่มมโนทัศน์นี้ จากการที่ผู้วิจัยได้สั่งสมความรู้จากการอ่านเอกสารทฤษฎีงานวิจัยต่าง ๆ การสนทนากับผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง การเข้าร่วมสัมมนา ตลอดจนจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัยทั้งในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งและประชาธิปไตยในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ประกอบกับในอดีต ผู้วิจัยมีประสบการณ์ทำงานพัฒนาในภาคสนามเป็นเวลา 3-4 ปี (ผู้วิจัยจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางด้านสังคมศาสตร์ (Social Work) ที่ผู้วิจัยได้เลือกวิชาที่ต้องลงภาคสนาม 2 วิชา ทั้งในเมืองและชนบท จากสถาบันที่มีชื่อเสียง Asian Social Institute (ASI) ในเรื่องการจัดระบบชุมชน (organizing work) ประเทศฟิลิปปินส์) จากความรู้ที่ได้จากการศึกษาและประสบการณ์การทำงาน นอกจากช่วยในการเชื่อมโยงมโนทัศน์แล้ว ยังช่วยให้ผู้วิจัยทราบว่า ผู้วิจัยยังต้องการข้อมูล

³ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “มองข้ามวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ที่ชายขอบสังคมไทย,” ใน คนใน ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย, ปรีติดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545), น. 51.

ได้อีก และสามารถเก็บข้อมูลได้จากที่ใด ผู้วิจัยได้ใช้วิธีคิดและจัดการข้อมูลในลักษณะที่นำไปสู่ การสร้างมโนทัศน์และทฤษฎี ในทุกขั้นตอนของการวิจัยไม่ว่าจะเป็นการ การสุ่มตัวอย่างแบบ เจาะจง(Purposive Sampling) และการถอดรหัสทางทฤษฎี (Theoretical Coding)

หลังจากที่ผู้วิจัย จัดกลุ่มมโนทัศน์แล้ว ผู้วิจัยเริ่มพัฒนาหมวดหมู่มโนทัศน์ให้ มีรายละเอียดมากขึ้น และมีความเป็นนามธรรมสูง โดยใช้คุณลักษณะของข้อมูลที่สามารถแปรผัน ได้ อันส่งผลให้ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลเหล่านั้นในรูปของเงื่อนไขต่าง ๆ ได้ หมวดหมู่ ของมโนทัศน์ได้กลายเป็นเงื่อนไข และพัฒนาเป็นหลักการทั่วไปทางทฤษฎี (Theoretical Generalization) ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำข้อสรุปเชิงทฤษฎีนี้มานำเสนอในรูปของแบบแผน (Pattern) ต่อไป

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับการนำองค์ความรู้เดิมที่ได้มีการสังสมกันมา ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิด ทฤษฎีหรือผลงานศึกษาที่เกี่ยวข้องมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ ใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้ เพราะปรากฏการณ์เป็นเรื่องซับซ้อน การจะอธิบายปรากฏการณ์ซึ่งเป็น กระบวนการในการสร้างความหมายต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่สามารถใช้ตรรกะง่าย ๆ มาอธิบาย เพราะ อาจทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิดพลาด แต่ต้องอาศัยความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ความรู้นี้ ได้ส่งผลให้ผู้วิจัยมีความสามารถในการตอบสนองต่อการสร้างมโนทัศน์แต่ละชุดที่ขึ้นมา จากข้อมูลที่มีอยู่ในสังคม

โดยสรุป การดำเนินการวิจัยในมิติของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวบ้านใน ชุมชน เป็นกระบวนการทำความเข้าใจมโนทัศน์ที่มีอยู่ในชุมชน และยังเป็นกรให้ความสำคัญกับ สิ่งที่เกิดขึ้นจริงอย่างเป็นรูปธรรมในสังคมไทยมากกว่า แทนที่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีที่ ได้รับมาจากตะวันตก เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการศึกษาปรากฏการณ์โดยเริ่มต้นจาก ข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ทางการเมืองในชุมชนที่วิจัยอย่างลุ่มลึกแล้วจึงค่อย ๆ ยกระดับ ข้อเท็จจริงเหล่านั้นขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนปรากฏการณ์ของปัญหาที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการ รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ที่สำคัญการศึกษาหรือการวิจัยเชิงคุณภาพนี้เป็นการศึกษาและวิจัย กระบวนการที่ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นถึงปฏิกิริยา หรือการสนองตอบต่อปัจจัยที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ที่สามารถนำมาเป็นข้อมูล ประกอบในการวางแผนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนได้เป็นอย่างดี

3.6 ข้อจำกัดในการวิจัย

1. ผู้วิจัยมิได้เป็นผู้มีภูมิลำเนาในพื้นที่ภาคอีสาน อาจทำให้มีข้อจำกัดในการแปลความหมายบางอย่างได้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ หรือไม่อาจเข้าถึงวัฒนธรรม และการให้คุณค่าบางอย่างของชุมชนที่ดีอย่างเพียงพอ
2. ในแต่ละชุมชน ผู้วิจัยมีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนมผู้ให้ข้อมูลหลักบางกลุ่มเป็นพิเศษ เพราะเป็นเจ้าของบ้านที่ผู้วิจัยพักอาศัยอยู่ด้วย
3. มีขอบเขตการประชาสัมพันธ์ที่มีพื้นที่ที่ครอบคลุมกว้างขวาง เป็นข้อจำกัดในการสะท้อนภาพความเป็นชุมชนในพื้นที่ที่ขอบเขตการประชาสัมพันธ์นั้นทำงานอยู่ด้วย